

Zpráva o výzkumu Bělorusů v České republice

Michaela Šmídová

Bělorusové přicházející od druhé poloviny devadesátých let 20. století do České republiky se stali předmětem terénního etnologického výzkumu, který tvoří základ pro mou disertační práci.

Bělorusové v současné době v České republice netvoří početně silnou skupinu, ale jejich skupina se neustále pomalu, ale víceméně pravidelně zvětšuje. Mezi lety 1990–2003 (k 31. 5. 2003) si žádost o azyl podalo 1170 občanů Běloruska a z nich získalo azyl 180 žadatelů, což představuje úspěšnost přibližně 15 %.¹ V současné době patří Bělorusové k nejúspěšnějším žadatelům o azyl vůbec. K 31. 12. 2002 bylo na území České republiky celkem 2728 Bělorusů s povoleným pobytem (2066 – trvalý pobyt a 662 platné vízum nad 90 dní)².

Současná emigrace Bělorusů obecně je způsobena a vyprovokována upevňováním diktátorského režimu, který vůči politicky aktivním občanům používá represivní prostředky a tím je nepřímo nutí k odchodu, svou roli však do jisté míry hrají i ekonomické důvody. Kon-

krétní výběr České republiky (Bělorusové jinak odcházejí především do Spojených států amerických, Belgie i dalších západoevropských států) jako cílové eventuálně tranzitní země ze strany emigrantů má své pragmatické a částečně též emocionální příčiny. Mezi pragmatické je možné zařadit dříve bezvízový styk mezi ČR a Běloruskem. V současnosti však je pro příchozí z Východní Evropy vízová povinnost téměř pravidlem (pro Bělorusko platí vízová povinnost od 29. 5. 2000). Podmínky pro udělení azylu jsou ve srovnání se stavem v polovině 90. let znatelně přísnější a přitvrzování možností pro udělení azylu se stalo současným trendem. K dalším důležitým pragmatickým důvodům výběru České republiky, které platí neustále, patří také relativní jazyková – třeba právě ve srovnání s němčinou či angličtinou –, ale i geografická blízkost. Určitým emocionálním zdůvodněním se zdá být také kulturní slovanská spřízněnost a skutečnost, že z území České republiky vysílá rádio

¹ Vývoj počtu žádostí o azyl a udělených azylů Bělorusům mezi lety 1990–2003 (31. 5. 2003) – zdroj: www.mvcr.cz

rok	počet žádostí o azyl	azyl udělen
1990–1995	13	5
1996	6	0
1997	18	5
1998	20	7
1999	44	11
2000	193	24
2001	438	25
2002	312	26
2003 (k 31.5.)	126	15

² Zdroj: Odbor azylové a migrační politiky Ministerstva vnitra ČR.

SVOBODA (RFE). Novějším důvodem pro výběr právě České republiky může být také určité povědomí o tom, že v České republice vzniká komunita Bělorusů. Jmenované důvody příchodu jsou často vzájemně propojeny a úzce spolu souvisí, v konkrétních případech se samozřejmě mohou lišit a liší.

Terénní výzkum je založen především na hloubkové analýze položeného rozhovoru. Vlastní rozhovor je veden na základě připravené tématické osy. Důraz je kladen především na problematiku společenské adaptace v novém prostředí v jejich nejrůznějších souvislostech a rovněž na vzájemné vztahy mezi Bělorusy. Obvyklá délka rozhovoru je více než 60 minut, mnohé ale záleží na „chuti“ respondenta mluvit na daná témata, na tom, jak moc se právě jeho osobně dotýkají. Vzhledem k tomu, že první respondenti vyjádřili obavy při použití diktafonu, rozhovory nadále přepisují ručně.

Za velmi důležité považuji návraty ke „svým“ respondentům, předpokládám tedy opakované rozhovory, které již budou mít konkrétnější rysy a rovněž zachytí změny, které se v čase udály. Jsou to zejména možné změny, které se mohou týkat pracovního uplatnění, sociálního zázemí, struktury skupiny Bělorusů atd.

První série rozhovorů započala na podzim roku 2001. K červnu letošního roku (tj. roku 2003) bylo osloveno celkem 28 respondentů. Z nich je 19 mužů a 9 žen. Konečné číslo se od tohoto průběžného pravděpodobně již nebude výrazně lišit a nepřesáhne 35 respondentů.

Respondenti byli kontaktováni prostřednictvím běloruského informátora. Jeho úloha jako prostředníka se ukázala být velmi důležitou. Právě tento prostřed-

ník v podstatě provedl první výběr respondentů. A přímo jemu někteří možní respondenti z blíže nespécifikovaných důvodů odmítly. Jestliže již však došlo k zorganizování setkání se mnou jako s výzkumníkem, nikdo proti rozhovoru neprotestoval, určitá část z oslovených však výslovně upozorňovala na nutnost své anonymity.

Rozhovory probíhaly v různých prostředích, především však přímo v bydlišti dotazovaných. Tato vstřícnost ze strany respondentů byla pravděpodobně dána zejména díky přítomnosti běloruského informátora, neboť tato vzájemná setkání představovala pro obě strany možnost upevnění přátelských kontaktů. Některé rozhovory se uskutečnily v méně osobním prostředí restaurací a kaváren.

Většina respondentů bydlí (eventuálně pracuje) v Praze nebo blízkém okolí, ale přibližně jedna čtvrtina respondentů žije mimo hlavní město České republiky (např. Ústí nad Labem, Plzeň atd.). Právě skutečnost, kde respondenti na území České republiky bydlí (pracují), do značné míry ovlivňuje jejich možnosti společenského života mezi běloruskou komunitou. Praha i v tomto kontextu představuje centrum života Bělorusů, odehrávají se zde důležité události, které souvisí především s politickou aktivitou, ale nejen s ní. Je možné říci, že kdo žije v Praze má větší možnosti se takových událostí účastnit a ovlivňovat je.

Specifické složení skupiny respondentů je dáno především charakterem vzdělání, kterého dotazovaní dosáhli buď ještě v Bělorusku (eventuálně v bývalém SSSR) nebo až v České republice. Naprostá většina z nich má vysokoškolské vzdělání nebo studuje vysokou školu. Ostatní jsou středoškoláci. Dále je možné rozdělit skupinu respondentů podle věku, který rovněž do značné míry podmiňuje to,

čeho stačil ten který dotazovaný dosáhnout v Bělorusku před svým odchodem do emigrace, tedy jakého společenského statusu se byl nucen vzdát a začít ho znovu budovat v nových změněných podmínkách. Platí však bez výjimky, že jak mladší respondenti do 30 let, tak zástupci střední věkové generace do 50 let, odešli do nového prostředí v němž je potřeba nějakým způsobem změnit způsob života. Zároveň však lze konstatovat, že pro střední věkovou generaci může být nutnost opustit již vytvořené profesní, společenské i ekonomické pozice mnohem složitější než pro mladší příchozí Bělorusy, kteří s budováním své pozice teprve začali.

Se vzděláním souvisí také možnost uplatnění v tom, co respondent vystudoval nebo čím se zabýval „doma“ v Bělorusku. Takové uplatnění bývá problematické, především v kontextu zvládnutí či nezvládnutí českého jazyka.

Neopomenutelným problémem, kterému byli respondenti vystaveni, je nová pozice rodiny jako celku. V některých případech totiž rodina (ve smyslu nukleární rodiny) byla vynuceným odchodem jednoho jejího člena (především otce) dočasně ale zároveň na dost dlouhou dobu rozdělena.

V tomto článku bych chtěla pouze zdůraznit některé důležité skutečnosti, jež vyplynuly z prozatím provedené většiny rozhovorů prvního kola. Tyto vybrané skutečnosti jsou zde uvedeny, protože se zdá, že právě ony jsou z hlediska pokračování výzkumu určující. A jejich možný vývoj, jak doufám, bude možné zachytit právě v dalším kole rozhovorů. Nelze samozřejmě vyloučit vynoření se nových významných kontextů, v nichž se odehrává „nový život“ příchozích

Většina dotazovaných azyl již získala nebo čeká na vyřízení své žádosti. Pouze

několik jednotlivců, kteří byli dotazováni, zde žije na základě povolení k pobytu. Nejen v souvislosti s formálním či spíše oficiálním postavením respondentů, je pro ně bezesbýtku důležitá otázka nalezení pracovního uplatnění. Zdá se, že právě to do značné míry ovlivňuje spokojenost či nespokojenost se zdejším životem.

V procesu adaptace délka pobytu v novém prostředí představuje nepochybně významný ukazatel. Ukazuje se však, že každý jednotlivý respondent z tohoto hlediska představuje jedinečnou bytost s různě velkou schopností adaptovat se. I z tohoto pohledu se opakování rozhovoru, zdá jako nezbytné.

Souvislost mezi délkou pobytu a vztahem k Čechům zřejmě není příliš silná. Opět spíše záleží na osobnostních charakteristikách toho kterého respondenta. Dotazovaní tak projevují různou míru zájmu o Čechy, pro některé není vztah s usedlíky důležitý, jiní tvrdí, že mají mnoho českých známých a přátel. Nicméně většina z nich se byla ochotna vyjádřit k tomu, co si o zdejších obyvatelích vlastně myslí. Jejich zkušenosti jsou různé, ale téměř vždy označují Čechy za xenofobní a uzavřené, a to zejména ve srovnání s Bělorusy. Současně však tento uzavřený postoj do značné míry chápou a dokážou si ho rozumově vysvětlit.

Z rozhovorů vyplynula významná skutečnost, která se týká vzájemných vztahů uvnitř běloruské community. Tou je možnost spolkového života v rámci SKARYNY. Skaryna je sdružení Bělorusů, kteří žijí v České republice, na jehož půdě se odehrávají jak formální tak méně formální akce. I vztahy ke spolku Skaryna (tj. pravidelné návštěvy setkání, které se konají obvykle jednou za měsíc nebo naopak deklarovaný nezájem o tyto schůzky nebo činnost spolku) do jisté míry vymezují

směřování jednotlivých respondentů. Zdá se však, že nezáměr o spolek Skaryna, neznamená nezáměr o běloruské „záležitosti“ a omezování kontaktů mezi Bělorusy. Znamená spíše možnost zárodku vzniku nových formálních i méně formálních aktivit Bělorusů, které mohou fungovat na jiném základě než právě v rámci spolku Skaryna. Spolek Skaryna a jeho působnost a činnost v různých souvislostech (např. směrem k situaci v Bělorusku, ve vztahu ke komunitě Bělorusů atd.) je dalším z témat, kterým bych se v dalším období chtěla věnovat intenzivněji.

Důležité pro fungování komunity Bělorusů je rovněž ta skutečnost, že lidé, kteří ji v České republice tvoří se před svým odchodem z Běloruska v naprosté většině případů vzájemně neznali. Jejich osobní vztahy mají tedy začátek právě zde. Taková výchozí situace jistě má svůj význam, ale tím, co je zásadně sblíží a možná jim také částečně ulehčuje seznámení, je bezesporu vědomí toho, že jsou Bělorusové, nebo že z Běloruska pocházejí. Lidé, kteří mají stejné kořeny a stejné zkušenosti ze života v Bělorusku jsou si bližší. Pocit vzájemné blízkosti se může zvyšovat v prostředí, kde lidé mluví jiným jazykem než oni, přestože za normálních okolností (v Bělorusku) by se spolu patrně nikdy neseznámili. Je otázkou jakým způsobem se tyto vzájemné vztahy budou odvíjet dál, již vzhledem k tomu, že v některých případech je právě to, že jsou Bělorusové jedním z mála pojetek mezi lidmi uvnitř komunity. Jejich názory na politické postupy, jejich představy o životě jsou někdy až diametrálně odlišné a z toho mohou plynout určité problémy.

S výše řečeným souvisí také otázka vlastní identity. Budu-li považovat identitu za něco, co nás provází celým živo-

tem, co se nemění jen tak lehce a bezbolestně, pak střet s novým prostředím přináší nejrůznější složité situace, které je potřeba řešit hned a nebo i celý život právě ve smyslu vyrovnávání se s možnými změnami, které na identitu mohou mít vliv. Zvláště problém národní identity je u části respondentů vnímán jako velmi významný. Už vzhledem k tomu, že samostatný stát Bělorusů v podstatě nikdy de facto neexistoval, přestože byl vyhlášen a dodnes má své představitele, symboly i svátky, je otázka národní identity určitým způsobem stále nedořešená.

Budoucnost z pohledu respondentů zahrnuje různé oblasti jejich zájmu, které spolu však neoddělitelně souvisí. Základním dělítkem jejich představ o budoucnosti je situace v Bělorusku. Od úvah na toto téma se pak samozřejmě odvíjí také představa o možné budoucnosti v České republice. Celkově však lze konstatovat, že budoucnost v současné situaci není pro respondenty tolik významná. Je samozřejmě docela dobře možné, že si své představy nechali pro sebe, že mají nějaké velmi skryté a osobní plány.

Tato zpráva o terénním výzkumu není rozhodně vyčerpávající a úplná. Jsou ještě další důležitá témata, která se týkají komunity Bělorusů v České republice a která se nepochybně objeví v dopracované podobě v mé disertační práci. V tuto chvíli se zdá, že již několikrát zmiňované druhé kolo rozhovorů s respondenty bude právě z hlediska zachycení určitého vývoje této skupiny lidí rozhodující i když je rovněž možné, že místo odpovědi na otázky, které mě napadají po kole prvním, se objeví otázky úplně nové a jiné.